

MAGYAR — LENGYEL KÖNYVTÁR
BIBLIOTHECA HUNGARO—POLONICA

3

Lengyel királyok

Magyarországon

IRTA
PALÓCZI EDGÁR

A Magyar Mickiewicz Társaság kiadása

A Danubia rt. főbizománya

ÁRA 1 PENGŐ 50 FILLÉR

B U D A P E S T, 1 9 3 5

MAGYAR — LENGYEL KÖNYVTÁR
(BIBLIOTHECA HUNGARO — POLONICA)

SZERKESZTI: PALÓCZI EDGÁR
BUDAPEST, V. SZÉCHENYI-U. 1. SZ. IV. 5.

Megjelentek :

1. Palóczi Edgár: Woroniecki Korybut Miecislav herceg.
2. Kertész János: Hungária et Polonia. Magyar—lengyel kapcsolatok bibliográfiája.
3. Palóczi Edgár: Lengyel királyok Magyarországon.

Előkészületben :

4. Olay Ferenc: A lengyel magyar kulturális egyezmény és a két nemzet közötti barátság.
5. Végh Jenő: A magyar—lengyel gazdasági kapcsolatok.
6. Erdős László: A lengyel légió Magyarországon. (1848—49-ben.)
7. Veress Endre: A mecénás Báthory István király.
8. Palóczi Edgár: Mickiewicz Ádám élete és munkái.
9. Köveskúti Jenő: A lengyel nép a magyar irodalomban.
10. vitéz Galánthay-Glock Tivadar: Szent Kinga.

Tervbevettek :

11. Jaroszevska Boleslawa: Jagiellonka na tronie węgierskim. (Monografia Andrzeja Veress: Królowa Izabella.) Jagiello-lány magyar trónon.
12. Palóczy Lipót: Zur Ethnographie Polens. Lengyelország néprajzához. (1871)
13. Lengyel vonatkozású emlékművek Magyarországon.
14. Lengyel hőseink az 1848—49-i szabadságharcban.
15. A lengyel barátság a magyar költészetben. (Antológia).
16. Lengyel nemes családok Magyarországon.
17. Magyarok Danckában ; stb. stb.

Lengyel királyok Magyarországon

**Írta
PALÓCZI EDGÁR**

**Budapest
A Magyar Mickiewicz Társaság kiadása
1935**

Palóczy Edgár

Kiadásért felel: Palóczy Edgár.

KAPISZTRÁN-NYOMDA, VÁC

Felölös üzernvezetö: Farkass Károly

ELŐSZÓ.

GAZDAG történetírásunknak még mindig nagy hiányai vannak s azok kiküszöbölését történetíróink ezentúli munkásságától várhatjuk. Különösen áll ez a magyar-lengyel történelmi kapcsolatokról. E téren ugyan elég munkánk van, de a százados kapcsolatok összefoglaló története még mindig hiányzik. Várunk egy olyan munkát, amely művészien megírt élet- és jellemrajzokban bemutatja azokat a lengyeleket, akik történelmünk évezredes folyamán Magyarországon jártak és szerepeltek, valamint azokat a magyarokat, akik Lengyelországban működtek vagy haltak el, nyomot hagyva mindkét nemzet életében.

Első írónk, aki lengyel vonatkozásainkkal foglalkozott — tudtunkkal — Wenzel Gusztáv volt, midőn majdnem félszázada IV. Béla király magyar vejéről, Rastislaw lengyel hercegről, majd utána a lengyel történelmi kútforrásról érkezett.¹ Hatása alatt Szádeczky K. Lajos írt Izabella királyné és János Zsigmond Lengyelországban való tartózkodásáról, aztán Báthory István lengyel királlyá választásáról és a lengyel földön elhunyt Békés Gáspárról. Ezt követte egy kisebb tanulmánya arról, miként akarták a Habsburgok a lengyel trónt megszerezni Báthory István halála után s egy másik a lengyel-magyar vonatkozásokról általában; amihez csatlakozott a lefolyt világháború alatt tett lengyelországi útján szerzett benyomásainak ismertetése, valamint egy értekezése Báthory István király magyar hadseregéről.²

Külön figyelmet és méltatást kíván azonban két másik történetírónk ily irányú tevékenysége. Az egyik Veress Endre, alábbi munkáival: Első, 1895 tavaszán tett krakói és varsói kutató útjának beszámolója, majd Izabella és fia öt évi lengyelországi száműzetésének története s utána Izabella királyné díszes életrajza. Ezt követte a lengyel követségekben járt Kakas István életrajza, aztán a Berzeviczy Márton kancelláré, aki lengyelországi birtokán halt meg, valamint az a nagyértékű tanulmánya, amely Báthory István királyt mint történetírót mutatja be, az általa Firenzében felfedezett latin emlékirata alapján.³ Egyébként Veress nemrég fejezte be Báthory István királyról írt regényes korrajzát. E műnek az ad különleges jelentőséget, hogy kora e kétségtől legkiválóbb uralkodójának a tudomány mai

színvonalán álló életrajza nincsen sem nálunk, sem a lengyel irodalomban (a születése negyedszázados évfordulója alkalmával lezajlott ünnepségek mellett sem) s így mielőbbi megjelenése magyar, lengyel, sőt valamely más nyelven is igen kívánatos lenne mind magyar, mind lengyel szempontból.

Másik kiváló írónk a Varsóban élő Divéky Adorján, aki számos magyar nyelvű értekezése mellett⁴ lengyelül is sokat írt⁵ lengyel-magyar kapcsolatainkról. Így már ezért is kétségkívül leghívatottabb e kapcsolatok pragmatikus története megírására.

Itt kell megemlékeznünk Lukinich Imréről is, aki I. Rákóczy György lengyelországi törekvéseiről, újabban pedig Báthory Istvánról értekezett.⁶

Mindezekkel a feldolgozásokkal párhuzamosan kellene haladnia a magyar-lengyel forrás-kiadványoknak is, amelyekben igen szegények vagyunk. Pedig itt lenne az ideje, hogy megalkossuk a lengyel-magyar kapcsolatok „okleveles” kodexét. E téren Szilágyi Sándor tette meg az első lépést, midőn kiadta Erdély és az északkeleti háború történetének két kötetes oklevéltárát.⁷ Ezt követte a bécsi Schrauf Károly kiadványa a krakói magyar tanulók anyakönyvi adataival.⁸ Majd Divéky Adorján műve Zsigmond lengyel herceg budai számadásaival.⁹ Hasonló tárgyú Veress Endre munkója, amely Varsóban végzett kutatásai alapján Báthory István király udvari számadásainak erdélyi és magyarországi adalékait tartalmazza egy díszes kötetben.¹⁰ Ámde Lengyel-, Orosz-, Német-, Cseh-, Olaszországban, valamint a Vatikánban és Bécsben meg Bukarestben évtizedeken át gyűjtött gazdag okleveles anyagában még további tíz kötet vár kiadásra: a lengyel és magyar nemzet, sőt egész Kelet-Európa történetének e felülmúlhatatlan kincsesbányája, ami eddigi ismereteinket nem remélt fontosságú kiadatlan adalékokkal és oklevelekkel lesz hivatva gazdagítani.¹¹ Hisz Veress lankadatlan munkásságával úgyszólván Akadémiák és történeti intézetek helyett dolgozott s működése ezért nemcsak egyedülálló, hanem valósággal korszakalkotó. Miután pedig felsorolt kiadatlan oklevéltárai gyűjteményében teljesen sajtó alá rendezetten várják a nyomdafestéket, szeretném hinni, hogy a két testvér-nemzet szellemi együttműködésének most kezdődő fénykorában akadnak majd magyar és lengyel mecénások, akik e forrásmunkák megjelenését lehetővé fogják tenni, hogy általa nemzetöknek, de egyben maguknak is örök emléket állítsanak.

Kiadványunk ez új — immár harmadik — száma, amely a Magyarországon járt lengyel királyok emlékezetét újítja fel, talán felkölti az érdeklődést a fenti oklevél-publikációkat is felölelő nagyarányú munkatervünk iránt. De azért amellet kisebb-nagyobb értekezéseket is megjelentetünk oly mértékben, amilyenben vállalkozásunk a két országban: Magyar- és Lengyelországban visszhangra talál.

Jelen füzetünk megjelenését a Magyar Nemzeti Bank nagybecsült anyagi támogatása tette lehetővé, amiért e helyen is halás köszönetünket fejezzük ki. Vajha nemes példáját mások is követnék!

Budapest, 1935 május 15-én.

P. E.

¹ Wenzel munkái: 1. Rasztyislaw galiczai herceg, IV. Béla magyar király veje. Budapest, 1887. Az akadémiai Történeti Értekezések XIII. kötete 8. száma. 2. Lengyel nyelven készült történelmi kútfők és emlékek: a *Történelmi Tár* 1879. évf. 623—629. l.

² Szádeczky munkái: 1. Izabella és János Zsigmond Lengyelországban. Budapest, 1888. Akadémiai kiadvány. 2. Báthory István lengyel királlyá választása. Budapest, 1887. Akadémiai kiadvány. 3. Kornyi Békés Gáspár. Budapest, 1887. (Magyar Történeti Életrajzok.) 4. A Habsburgház lengyel királyságra törekvése a XVI. században. Kolozsvár, 1892. (Különnyomat az Erdélyi Muzeumból.) 5. Lengyel-magyar vonatkozások a történelemben. Budapest, 1915. 8. Przemyszlól Breszt-Litowskig. Budapest, 1916. 9. Báthory István lengyel király magyar katonái az 1580-iki muszka háborúban. Pécs, 1931.

³ Veress munkái: 1. Lengyelországi adalékok hazánk s főleg Erdély XVI—XVIII. századi történetéhez. Budapest, 1896. Az akadémiai Történeti Értekezések XVI. köt. 9. sz. 2. Erdély fejedelmi interregnuma. (Izabella királyné diplomáciai működése.) Budapest, 1899. Ugyanott, a XVIII. köt. 2. sz. 3. Izabella királyné. (1519—1559) Budapest, 1901. (Magyar Történeti Életrajzok.) Bevezetését olaszul is kiadta ily címen: Isabella Regina d' Ungheria, figlia di Bona Sforza. Roma, 1903. Angelo De Gubernatis méltató soraival. (Az életrajz bő lengyel kivonatban, több képpel, néhai Jaroszewska Boleslawától, aki Jókai kedvéért magyarul is megtanult, a varsói „Wedrowiec” című előkelő hetilap 1905. évf. 1—7. számában.) 4. Zalánkeményi Kakas István († 1603-ban.) Budapest, 1905. (Magyar Történeti Életrajzok.) 5. Berzeviczy Márton. (1538—1596) Budapest, 1911. (Magyar Történeti Életrajzok.) 6. A történetíró Báthory István király. Kolozsvár, 1933. Az „Erdélyi Tudományos Füzetek” 60. száma. (Különnyomat az Erdélyi Muzeumból.)

⁴ Divéky magyar értekezései: 1. A lengyelek Rómája. Budapest, 1901. 2. Felső-magyarország kereskedelmi összeköttetése Lengyelországgal, főleg a XVI—XVII. században. Budapest, 1905. 3. Magyarország szerepe a lengyel renaissanceban. Budapest, 1910. 4. Prinz Sigmund von Polen am Hofe Wladyslaw II. Budapest, 1914. 5. Magyarok és lengyelek a XIX. században. Budapest, 1919. 6. La Pologne et ses intérêts en Hongrie, Budapest, 1919. 7. Egy lengyel publicista a magyar—lengyel viszonyról. Budapest, 1920. 8. A lengyelországi könyv- és levéltárak magyar vonatkozású kézírati anyaga. Budapest, 1928. 9. A Lengyelországnak elzálogosított XVI. szepesi város visszacsatolása 1770-ben. Miskolcz, 1929. 10. Az aranybulla és a jeruzsálemi királyság alkotmánya. (Lengyel vonatkozással.) Budapest, 1932. Francia kiadása ily címen: La constitution du royaume de Jérusalem et les institutions hongroises et polonaises. Varsovie, 1933.

⁵ Divéky lengyel értekezései: 1. Kossuth wobec powstania styczniowego. Lwów, 1913. 2. Węgry i sprawa polska w czasie Wojny. Warschau, 1917. 3. Polacy i język węgierski. Warszawa, 1918. 4. Sprawa Chelmska a Węgrzy. Warszawa, 1919. 5. Węgrzy a Polacy w XIX. stuleciu. Warszawa, 1919. 6. Dzieje przyłączenia miast spiskich do Węgier w roku 1770. Włocławek, 1921. 7. Z zagadnień historycznych stosunków polsko-węgierskich. Kraków, 1923. 8. Bem a Petőfi. Kraków, 1924. 9. Węgrzy a powstanie listopadowe. Warszawa, 1931. 10. Z podróży Węgrów w Polsce. Warszawa.

⁶ Lukinich értekezései: I. Rákóczy György és a lengyel királyság. Budapest, 1907. Báthory Istvánról szóló értekezése most van magyar és francia nyelven sajtó alatt.

⁷ Alexander Szilágyi: Transylvania et bellum boreo-orientale. Acta et documenta. (1649—1660) Budapest, 1890. Vol. I—II.

⁸ Carolus Schrauf: Regestrum Bursae Hungarorum Cracoviensis. (1493—1558) Budapest, 1893.

⁹ Divéky Adorján: Zsigmond lengyel herceg budai számadásai. (1500—1505) Budapest, 1914.

¹⁰ Andreas Veress: Rationes curiae Stephani Báthory regis Poloniae historiam Hungariae et Transylvaniae illustrantes. (1576—1586) Vol. I. series: Monumenta Hungarorum in Polonia. (Fontes Rerum Hungaricarum tomus III.) Budapest, 1918.

¹¹ Veress Endre kiadatlan lengyel—magyar tárgyú oklevéltárai: 1. *Epistolarium Stephani Báthory regis Poloniae cum Hungaris aequalibus* — Báthory István lengyel király levelezése magyar kortársaival. (1576—1586) 2. *Acta et epistolae Hungarorum in Polonia tempore regis Stephani Báthory degentium* — Akták és levelek a Báthory István király korában élt lengyelországi magyarok szerepléséhez. (1576—1586) 3. *Codex epistolaris Ioannis Zamoyski cancellarii regni Poloniae cum Hungaris equalibus* — Zamoyski János lengyel kancellár levelezése magyar kortársaival. (1576—1605) 4. *Relationes nuntiorum et aliorum legatorum ex regno Poloniae de rebus Hungaricis* — Lengyelországi nunciusok és más követek jelentései magyarországi ügyekről. (1575—1609) 5. *Acta et epistolae Hungarorum in Polonia temporibus regum e familia Wasa degentium* — Akták és levelek a Wasa-királyok korában élt lengyelországi magyarok szerepléséhez. (1587—1668) 6. *Epistolarium Martini Berzeviczy cancellarii Transylvaniae* — Berzeviczy Márton erdélyi kancellár levelezése. (1562—1596) 7. *Epistolarium Principis-Cardinalis Andreae Báthory, episcopi Varmiensis et senatoris Poloniae* — Báthory András bíboros, vármiai püspök, lengyel senator, erdélyi fejedelem levelezése. (1579—1599) — Volumina 10 seriei „*Monumenta Hungarorum in Polonia*” publicationis *Fontes Rerum Hungaricarum*: Budapest. (In praeparatione et partim sub proelo.)

Piastok Magyarországon.

Talán mi sem bizonyítja jobban Szent Istvánnak, a keresztény Magyarország megteremtőjének a maga korában szinte példa nélkül álló külpolitikai éleslátását, mint az, hogy államiságunk bölcsőkorában már belátta a magyar-lengyel kapcsolat megteremtésének szükségességét. E kapcsolatot, melyhez az Árpádok három évszázados külpolitikája hű maradt, házassági politikával kezdeményezte, amelynek célja más nem lehetett, mint vérségi összeköttetést teremteni a két ország uralkodó családjai között: a két állam barátságának elmélyítésére.

II. Konrád német császár (1024—39) a jámbor II. Henrik utódja, görög császárlány feleséget kívánt szerezni fiának s ezért 1027-ben követet menesztett VIII. Konstantin császár udvarába. A követ hazánkban át akart Konstantinápolyba eljutni. Az előrelátó magyar király azonban a német uralkodó házzal való rokoni kapcsolatai dacára, megtagadta a követnek az utazási engedélyt, mivel attól tartott, hogy a két hatalmas császárság szövetsége előbb vagy utóbb a közbeékelte Magyarország megtámadására fog vezetni. Konrád császár mélyen sértve, bosszút forralt, amelynek ellensúlyozására Szent István megfelelő szövetségeselek után nézett. Ilyenül legalkalmasabbnak II. Mieszko (Mieszlaw) lengyel király kínálkozott, aki rokonságban volt a magyar királlyal, amióta annak testvérét Juditot, Boleszló lengyel herceg, a későbbi Boleslav Chrobry, a „bátor” (992—1025) lengyel király vette feleségül. Boleslav Chrobry (Meissen, Morvaország, Luzácia és Szilézia meghódítója, a gnieźnói érsekség alapítója) kiewi udvartartásával és 1024-ben lengyel királlyá való koronáztatásával írta be nevét a lengyel történelem évkönyveibe. Ő volt Mieszkónak elődje a lengyel királyi székben.

Ennek a családi politikának szellemében kellett a magyar trónörökösnek, a későbbi Szent Imre hercegnek a lengyel király 13—14 éves leányát feleségül vennie. De szüzességi fogadalma miatt, amelyben ma történészeink egy része Szent Gellért befolyását látja, a későbbi, ugyancsak velencei származású Péter király trónrsegítése

érdekében, csak formailag egyezett bele a királyfi e házasságba. A nagyobb barátság kedvéért ellátogatott Imre herceg apósának fővárosába: Gnieznóba is, ott huzamosabban időzött és a Lysa-Gorán vadászgatva, a swietokryzki kolostor szerzeteseit megajándékozta drága művű mellkeresztjével, melyet Vazul görög császártól kapott ajándékba. Szent Imre 1031 szeptember 2-án a trón helyett az égbe szállott. Lengyelországgal való történelmi kapcsolatának azonban ma is látható érdekes képzőművészeti emléke Firenzében a San Martino a Mensola templomban őrzött, 1391-ben készült nagybecsű festmény, amely a magyar királyfit és hitvesét — mindkettőnek feje körül dicsfénnel — ájtatos imában, térdre borultan ábrázolja a feszület előtt, míg a fal egy ablakrésén a koronás Szent István tekint be hozzájuk. Valószínű, hogy ez volt az oltárkép, amely előtt Amerigo Vespucci atyja, a szentéletű magyar királyfi nagy tisztelője, kérte az ég segedelmét születendő gyermeke számára, akinek azután az Imre név olaszos Amerigo alakját adatta. Így lett Amerigo Vespuccinak magyarországi Szent Imre a védszentje. Az ő neve él tehát Amerika nevében, amely Szent Imre földjét jelenti. Csodálatos, hogy az amerikai magyarság mindezt ideig mit sem tett ez érdekes magyar-amerikai kulturakapcsolat elismertetéseért.

Az első lengyel király, akinek magyarországi tartózkodásáról hiteles feljegyzéseink vannak, s aki valószínűleg itt is hunyt el közöttünk, II. Boleslaw (1058—79) volt, akinek népe nem ok nélkül adta a „Smyaly“ vakmerő nevet.

Köztudomású, hogy Szent István, élete estjén, feltve életművét: a magyar kereszténységet az eselleg félelmedhető pogány reakciótól, a külföldi udvaroncok rábeszélésére, nagybátyja fiának, Vazulnak szemeit kitolatta, hogy az uralkodásra képtelenné tegye. Vazul fiai: Endre, Béla és Levente erre Lengyelországba menekültek, ahol nemcsak menedéket találtak, hanem Béla herceg feleséget is talált: II. Mieszko (1025—1034) lengyel fejedelem leányát. Később Béla herceg, Salamon királlyal való összetűzése miatt, egész családjával, közte fiával, a későbbi Szent Lászlóval, másodszor menekült Lengyelországba, ahol II. Boleszlónál újabb oltalmat, oly hathatós segítséget nyert, hogy csakhamar három lengyel sereggel Magyarországra törhetett s fivérét, I. Endrét a Tiszánál leverve, győztesen vonult be Székesfehérvárra, ahol fejére tette Szent István koronáját. Így jutatta a lengyel segélyhad Magyarországon a német párt ellenére, a nemzeti pártot diadalra. Boleszló diadala a németiség felett azonban csak 1076-ban lett teljes. IV. Henrik Canossa-járáskor lerázta a német király főhatalmát saját országában is és Lengyelország királyává koronáztatta magát püspökeivel.

Ebben az időtájban tört ki Boleszló viszálya VII. Gergely pápával, aki mint hazánkban, úgy Lengyelországban is döntő politikai befolyásra törekedett. Már 1075-ben a pápa erőyes szavakkal felszólította Boleszlót, hogy a hozzámenekült Isaslaw orosz herceg kincseit adja vissza, „mert azok nem lehetnek Krisztus és Isten országának részesei, akik idegen birtokot jogtalanul tartanak kezükben és go-

nosztetteiket, ha tudják is, nem javítják meg." A pápa ilyenén megbélyegző állásfoglalása vérg sérté a büszke királyt s csak egy szikrára volt szükség, hogy elfojtott haragja a maga egész nyerseségével fellobbanjon. Az alkalom nem is váratott sokáig magára.

Stanislaw Szczepanowski krakói püspök megfiedte a királyt, mivel „vérszomjasan a nemesek ellen fordult” s midőn ez nem használt, átokkal sújtá és nem engedte be a krakói székesegyházba. Az egykori források szerint ez a királyt a legnagyobb haragra tüzelte. Mialatt a püspök a krakói Szent Mihály-egyházban az isteni misztériumot celebrálta, ott termelt a templom előtt Boleszló és megparancsolta kísérlőinek a püspök kihurcolását. Háromszor kísérlték meg a vakmerők a templomba való hatolást s háromszor sújtattak, a krónika szerint, láthatatlan erőtl a földre. Ekkor maga a király rohant be a templomba, lerántá a püspököt a felszentelt helyrl és kardjával leütötte. Ideig-óráig megdermedten szemlélte rémuralmát a lengyel nemzet, de amint köztudomású lett, hogy Gergely pápa a püspökgylkos királyt átkával sújtotta, menekülésszerűen kellett országát elhagynia. Koronája öccsére: az erélytelen Wladyslaw Herman-ra (1079—1102) szállott s az egyház, mint politikai hatalom először emelkedett fel Lengyelországban. A száműzött lengyel király 1081-ben Szent László magyar király udvarába menekült. Ez neki köszönhetette trónrajutását s most hálából érette még fegyvert is ragadt és vendégszeretően magánál tartotta. Gergely pápa, akinek csak a közelmúltban kellett tapasztalnia, hogy bármily engedelmes fia is a magyar király az egyháznak, politikájában nem engedi magát a szentszék által befolyásoltatni, most sem ért célt Boleszló király ügyében a magyar királynál. Csak 1083-ban, Boleszló halálával békült ki a nagy magyar király a lengyelekkel, amikor a száműzött lengyel király fiát annak utódja örökbe fogadta. Boleslaw haláláról különböző feljegyzések maradtak ránk. Vadászszerencsétlenség áldozata lett, örlöngésében önkezűleg vetett véget életének, döllyét a a magyar urakkal is éreztette s a magyarok haragjának lett áldozata — mondják a feljegyzések. Karintiában, a festői ossiachi-tó partján, ősrégi eredetű bencés apátság temploma áll a komor hegyek lábánál. A templom külső, északi falában időmegviselt mészkő tábla látható, rajta egy felnyergelt ló alakja és e körirat: Rex Boleslaus Poloniae Occisor Sancti Stanislai Episcopi Cracoviensis. E régi felírat betűinek jellege a XIII—XIV. századra vall. A kolostornak a királyra vonatkozó feljegyzései azonban nem hitelesek. A kolostori monda szerint 1082-ben itt halt meg II. Boleszló király, aki mint laikus testvér örökös némaságot fogadva vezekelt szörnyű bűneért... Lehet azonban, hogy a király magyarországi bencés kolostorban halt meg s ennek a török elől Karintiába menekült barátai vitték emlékét Ausztriába s ruházták fel vele új letelepedésük helyét, ahol így él emléke napjainkig.

Mindezek az események idővel érdekes érzelmi közösséget teremtettek a magyar és lengyel köztudatban. A barátság két első évszázadáinak kapcsolatai alapján a Kárpátokon innen és túl az a

tudat érelődött meg a lelkekben; hogy mindkét országban a menekültek, üldözöttek és elégtelenek kölcsönös oltalomra számíthatnak. Ha végigtekintünk történelmünkön, azt látjuk, hogy az évszázadok folyamán ez így is maradt.

Ez a lelki egyetértés a két testvérnép életében érteti meg velünk azt is, hogy II. Vak Béla idejében történelmünk egyik legtragikusabb alakja Boris, a bastard-királyfi, akinek egyéniségében azonban bizonyára volt valami, ami egymás után pártjára sorakoztatta a szomszédos uralkodóházakat, lengyel támogatással óhajtotta az annyira áhított magyar koronát megszerezni. A nagyravágó ifjú tehát Lengyelországba ment, amelynek ura III. Boleslaw király (1102—1138) a „Ferdeszájú” aki Pomeránia elfoglalásával lett minden németek réme, kész volt őt magyar terveiben támogatni; annál is inkább, mert a magyar urak közül is többen ösztökölték erre. Boleszló ezért 1132-ben lengyel és orosz hadaival Magyarországra tört, hogy védencét a magyar királyi székbe iktassa. Béla ellenfelével a Sajónál találkozott. A két tábort a folyó választá el egymástól. A magyar király bölcsen bevárta sógorának, II. Albert osztrák hercegnek segélyhadát s azután július 22-én megtámadta az ellenfelet. Boleszló vitézül harcolt, de serege véres harc után mégis futni volt kénytelen. Ez volt az első és utolsó csata magyar földön, amelyet magyar és lengyel király vívtak egymással. A két ellenfelet később Lothar német császár békíté ki.

Az Árpádok családi kapcsolatai Lengyelországgal csak a XIII. század derekán éledtek fel újra, amikor IV. Béla királyunk elsőszülött leányát: Kingát vagy Kunigundát, Szemermer Boleszló herceg választá hitveséül s ez Boleslaw Wstydlwy néven 1243-tól 1279-ig viselte a Piastok koronáját. Feleségét az egyház később szentté avatta. Ugyancsak Boleszlónak (még pedig kalisi Boleszlónak) hívták azt a későbbi lengyelországi herceget, aki IV. Béla Ilona (Jolán, Jolánta) nevű leányát vette feleségül. Frigyükből három gyermek született. Valószínű, hogy Szemermer Boleszló hosszú uralkodása alatt rokoni látogatásban megjárta az esztergomi királyi udvart, amelyhez kettős családi kapcsolatot lúzte. A kor gyér forrásanyaga erre nézve azonban nem hagyott reánk hiteles feljegyzéseket.

III. Endrének, az utolsó Árpádnak első házasságával, amelyet Fenena hercegnővel, Zenovit kujáviai herceg leányával kötött, véget ért az Árpádok családi politikájának lengyel érdekköre, amely igazolja, hogy a magyar nemzeti dinasztia különböző korszakokban megkísérelte a Visztula medencéjének politikai vérkeringésébe való bekapcsolódását.

A magyar középkor politikai történelmének páratlanul álló eseménysorozata: a francia származású Anjou-ház politikája volt, amely Gallia szívéből, a napsütötte Szicílián és Nápolyon át a pápai udvar segédelmével az Adriához, onnan Budára s végezetül a krai-kói Wavelbe vezetett. Az első francia szellemű, de olasz alakban jelentkező Drang nach Osten megnyilvánulása ez. Ennek a ragyogó ivnek a legcsodálatosabb középpontja: a Visegrádi vár, az Anjouk

magyar udvara: Nyugat és Keleteurópa uralkodóinak első elismert tekintélyű találkozhelye, ahol a fiatal Károly Róbert oldalán — negyvenkét éves korban szállt sirba e nagy férfiú — ott áll harmadik hitvесе, az erélyes Wladyslaw Lokietek (1309 — 1333) a „Röfhosszú” lengyel királynak, a német keresztes lovagok legyőzőjének leánya: Erzsébet. Lengyel nő, akár csak a király első hitvесе Mária volt, Kázmér lengyel herceg leánya.

Ebben az udvarban ismerkedünk meg először Lengyelország legnagyobb királyával, a későbbi Nagy Kázmérral. Kázmér herceg most 1330-ban ismerkedik meg egy új világgal. Egy tragédia központjába kerül, amelyet komor színekkel festett meg a legnagyobb magyar epikus, Arany János — bár nem egy részlete ma is felderítésre vár. Még az is kérdés, Kázmér volt-e a csábító, vagy az elcsábított. Nem ledér környezetből csöppent az Anjouk udvarába, ahol a forró olasz vér lobogott és olasz erkölcsök uralkodtak. Tudjuk, hogy Károly Róbertnek 1309 június 15-én Budán letett koronázási esküjébe be kellett vennie, „hogy beéri a törvényes házassággal és megelégszik feleségével.” Mindamellet csapodársága miatt a magyar püspökök többször panaszt emeltek ellene Rómában. Egyik törvénytelen fiát, Kálmánt győri püspöknek tette meg később.¹ Ezzel az udvarral szemben Lokietek Ulászló lengyel udvara maga a középkori szigorú erköcsvilágnak oly képe, amely akkor talán az egyedülálló Európában. Feljegyezték a lengyel történetírók, hogy Kázmér anyjának legnagyobb élményszámba ment, ha valamelyik apácázár-dában, sororként hálhatott a többi apáca között. Ez az udvar még nem ismerte a Dél erkölceit. Itt talán még kékek se látták az eget és zöldnek a földet. Ebből a lelkileg megmerevített környezetből jött Kázmér Visegrádra. Mint mikor a vak hirtelen visszanyeri látását és soha előbb nem sejtett gyönyöröknek lesz részese, merült el az élet örömeinek élvezetében — és megtörtént az első konfliktus, amelynek szörnyű epilógusa elvette a kedvét egyidőre itt megjelenni. Becsületére válik, hogy a Zách-család Lengyelhonba menekült tagjait befogadta, ahol Amandrinow néven éltek. Öt év múlva ismét találkozunk Visegrádon Kázmérral, aki most már király a lengyeleknek. Itt a híres visegrádi kongresszuson békíti őt ki apósa János cseh királlyal és a német lovagrenddel s itt kötött Magyar, Lengyel és Csehország szövetséget Ausztria és a császár ellen.

Nagy Kázmér (1333—1370) akit a magyar olvasóközönség csak Arany balladájából ismer, a legnagyobb király a lengyeleknek. Embérszeretete, igazságossága, vallási türelme századokkal megelőzte korát. Azt hiszem, lelki nemességének impulzusaiban része volt annak a magyar drámának, amelynek, ha nem is szenvedő, de erkölcsi részese lett ifjú korában Visegrádon.

¹ Pör Antal: Kálmán, győri püspök; Századok, 1889. évf. 369. l.

II.

Jagiellók Magyarországon.

Károly Róbert fia, Nagy Lajos 1371 december 10-én az utolsó Piast királynak elhunytával, Krakóban fejére tehetette a lengyel koronát, amelyet élte végéig háborítatlanul viselt; bár anyjának, Erzsébet anyakirálynőnek lengyelországi szereplése nem mondható szerencsésnek. Idősebb leányát még életében jegyezteté el Zsigmonddal. Ennek anyja Nagy Kázmérnak volt unokája, míg Hedvig leánya örökölte a lengyel koronát, amelyet 1324 október 15-én tettek a fejére Krakóban. Wladislaw Jagiello (1386—1434) litván nagyherceggel való egybekelésével ő tette Litvániát kereszténnyé s lett a lengyel Jagiellók szülőanyja. A lengyel nemzet ma is szentként tiszteli emlékét.

Nagy Kázmér anyai dédunokája: luxemburgi Zsigmond királynak római—német császársága Budát, mint császári rezidenciát és magyar királyi székhelyet, a világ egyik fővárosává tette. Ekkor volt Buda nemzetközi jelentőségének delelőpontján. A fényes friss palotában, amelyen Corvin Mátyás később korszerű átalakításokat végzett, Európa uralkodói, főurai, művészei és tudósai fordultak meg. De 1412 tavaszán Zsigmond Felső-Magyarországon találkozott Hedvig fiával: Wladyslaw Jagiello (1386—1434) lengyel királlyal, a grünevaldei győztes és feleségével, aki Zsigmondnak nagynénje volt. Ez alkalommal kötött hazánk Lengyelországgal és Litvániával újból békeszövetséget s ekkor került először szóba a moldvai vajda országának esetleges felosztása. A két királyi rokon együtt ment Kassára. Innen Váradnak vették útjokat: Szent László sírjához. Debrecentől Nagyváradig a jámbor lengyel király a szent magyar király iránti tiszteletből gyalog tette meg az utat. Közben Budán soha nem látott előkészületek folytak a lengyel király fogadására. Ott volt már a bosnyák király, Ernő és Albert osztrák herceg, két bajor herceg, tizenhét idegen fejedelmi vendéggel meg ötvennyolc idegen lovaggal, akik mind részt akartak venni a lovagi játékokban és tornán. Ekkor jelentek meg Nápolyi László követi dalmát követelésekkel, amelyekre Zsigmond háborúval akart felelni, de mivel a közelgő konstanzi zsinatra is nagyobb pénzüsszegekre volt szüksége, elzalogosítá a tizenhat szepesi várost a lengyel koronának. Birtokában is maradtak 1770-ig, amikor Mária Terézia visszacsatolta őket Magyarországhoz. Zsigmond 1418-ban Sandecben tanácskozott a lengyel királlyal a husziták felkelése ügyében. Őt év múlva Késmárkon találjuk a két uralkodót, ahol Zsigmond ígéretet tesz a német kereszties lovagok melnői békeszerződésének keresztülvitelére, a lengyel király pedig 30.000 emberét ajánlja fel a huszita lázadás megfékezésére. Rá egy évre Zsigmond Krakóban keresi fel a lengyel királyt, ahonnan VII. Erich dán királyt vendégül hozza magával Budára. Innen a jámbor dán király Székesfehérvárra, a magyar szent királyok sírjához zárándokolt, majd folytatta rangrejlve útját a Szentföldre. Ott azonban egy Budán titokban készült arcképe után felismerték. Közvetlenül

halála előtt, Zsigmond nejét: Borbálát örök őrizetbevételre ítélte, mivel negyven éves hitvese már akkor felkínálta magát Wladislaw Jagiello király tizenöt éves fiának: a későbbi I. Ulászló királyunknak, Magyarországot és Csehországot ígérve kezével az ifjú hercegnek. Borbálát, anyósát azonban Zsigmond utóda Habsburg Albert nyomban kiszabadította fogságából. Borbála ekkor Lengyelországba menekült, de ott hiába szorgalmazta hazánk megtámadását és 1451-ben hunyt el egy csehországi kolostorban; 1439-ben elhunyt Albert, az első Habsburg királyunk is. Leányát Erzsébetet később Wladislaw Jagiello másodszülött fia Kazimierz Jagiellonczyk (1447—1492) lengyel király vette feleségül.

Ismét megüresedett a magyar királyi szék, amelyet a magyar urak már azért is a fiatal III. Ulászló lengyel királlyal akartak betölteni, mert így remélték minden háború nélkül Kisoroszországot, Podoliát, Moldvát az elzalogosított XVI szepesi várost visszaszerezni. Így megnyerve Erzsébet királyné beleegyezését, követséget menesztettek Krakóba a lengyel királyért. Még oda sem értek a magyar követek, amikor a királyné a csallóközi Királyfián egy parasztházban életet adott Albert király utószülött fiának: V. Lászlónak. A követek visszarendelése elkésett. Krakóban a magyar királyfi születéséről mit sem tudó ifjú lengyel király aláírta a megállapodásokat, amelyek értelmében elfogadta magyar királlyá történt meghívását s a magyar követséggel nyomban elindult Magyarországra. Erzsébet csecsemő fiát sebtiben Székesfehérvárról megkoronáztatta a Szent koronával s a nyugati végekre menekült, míg Ulászlót párthívei Székesfehérvárra vezették, ahol a Szent korona hiányában, Szent István hermájának koronájával koronázták magyar királlyá. A lengyel király seregei is győzelmet arattak. A főellenségre: Cilley Ulrich grófra és hadára maga Ulászló akarta Szombathely határában a döntő csapást mérni, de végre is az ütközet előtt kibékültek az ellenfelek. Hunyadi János erdélyi győzelmeinek hatása alatt, Kassa elé vonult a fiatal király hadával, hogy a felvidék kulcsát megszerezze, de itt a cseh Giskra hadai elől visszavonulni kényszerült Eger felé. A pápa követének, Cesarini Juliánnak végre sikerült Győrött Erzsébet és Ulászló között békét teremteni, mire együtt Budára mentek, ahol egybe akartak kelni. Erzsébet hirtelen halála (1443 december 24-én), melyet a kortársak méregnek tulajdonítottak, a terv kivetését megghiúsította. Így lett most már I. Ulászló egyedül király. De királysága rövid életű volt, mert már 1444 november 10-én a várnai csatában elesett a török ellen vívott nevezetes csatában. Ő volt a Jagiello-ház első mártírja a Kelet és Nyugat harcában, aki élte virágában, húsz éves korában halt hősi halált a magyar zászló alatt. Hősiességét nemcsak kortársai, hanem a későbbi nemzedékek is megcsodálták. Matejko, a nagy lengyel festő pedig ecsetjével tette halhatatlanná.

Hollós Mátyás király haláláig, 1490-ig ezután lengyel király nem járt hazánkban, bár 1455-ben a pártütő Giskra János a felvidéken a Várnánál elesett Ulászló testvérét: Kázmér lengyel királyt, a „Jagi-

ellót" magyar királynak kiáltotta ki. Ez azonban akkor a német lovagrenddel vívta véres harcait s így Mátyásnak veszélyt nem jelentett. Sokkal veszélyesebb volt az 1471. évi pártütés, amelynek lelke az esztergomi primás volt. A magyar pártütők Kázmér lengyel király másodszülött fiát, Kázmér herceget kiáltották ki magyar királynak, aki legott haddal jött az országra. Mátyás sietve tért vissza Csehországból és Nyitra mellett bekerítve a lengyel sereget, kiéheztette azt, mire megadta magát. Kázmér hazakerült, de 1475-ben Csehországban támadta meg Mátyást, majd Ulászló cseh királlyal Boroszlót vette ostrom alá, amelynek falai alatt harmadfél éves békét kötöttek. Mátyás király 1476-ban a Lengyelországgal való barátság megszilárdítása céljából Kazimierz Jagiellonczyk lengyel király Hedvig nevű leánya kezének elnyeréseért tett hiába való lépéseket. Előzőleg köznemesi származása miatt Frigyes császár leányánál: Kunigundánál kikosarazták, főleg a császár cselszövényei miatt, de most a lengyel udvarnál sem volt szerencsésebb. A kétrendbeli kudarc ellensúlyozására ekkor jegyezte el magának a nagy király Ferdinánd nápolyi király leányát, Beatrixet. Bécs elfoglalása után, 1478-ban Olmützben Mátyás és Ulászló cseh király között végre megtörtént a kibékülés. Ennek értelmében, Mátyás halála esetére a Csehországban uralkodó Ulászlóra, a Jagiellóra kellett Szent István koronájának szállani. Ezt a szerződést 1479-ben a lengyelekkel való békekötés követte.

Mátyás király halálával, nem utolsó sorban Beatrix királyné támogatásá révén, a cseh Ulászló király nyerte el a magyar Szent koronát. Jan Albrecht lengyel herceg, a későbbi lengyel király (1492—1501) Ulászló király testvére is igényt tartott rá, s azért sereggel jött be az országra és Kassát fogta ostrom alá s csak akkor hagyta el ismét hazánkat, amikor a lengyel koronára való jogát V. Ulászló király ünnepélyesen elismerte. Így jutott a Jagiellók családja másodszor is a magyar királyi székbe. Így lett II. Ulászló, Jagiello Kázmér lengyel király fia a magyar király. Jan Albrecht király halála után a lengyel koronát II. Ulászló király ifjabbik fivére: I. Zygmunt Stary „az öreg” örökölte, akinek a protestáns hitre tért német lovagrend nagymestere 1525-ben hűbéreskötést tett. Ez a nagy lengyel uralkodó herceg korábban három évet töltött (1491—1493 közt) Budán Ulászló udvarában, ahol megihlette őt a magyar renaissance még élő légköre. Később hazájában ő lett annak apostota. Sajnos, a derék Zsigmond számos háborúja miatt nem kereshette fel II. Lajos királyunkat budai udvarában, hogy komoly szavával ellensúlyozza György brandenburgi örgróf áldatlan befolyását s így a fiatal magyar királyt az események Mohács gyászmezejére sodorták, ahol ősehez, I. Ulászlóhoz hasonlóan, ő is elnyerte a vértanúság koronáját a magyar zászló alatt.

Zápolya János király, utolsó nemzeti királyunk, akinek 1527-ben Lengyelországban Laski Jeromos, a szirádiai vajda adta ezt a nagy horderejű tanácsot, hogy Ferdinánd ellen a töröknél keressen támogatást, 1539-ben vette feleségül I. Zsigmond lengyel király leányát:

Izabellát, akinek fivére Zygmunt August (1548—1572) az utolsó Jagiello volt a lengyel királyságban. Lengyelország így ennek halálával választó királyság lett. Első választott királyának, a francia Valois Henrik (1574) hercegnek siralmas megfutása után, a lengyel nemesség somlyói Báthory István erdélyi fejedelmet választotta királyának (1576—1586) aki valóságos Mátyás királya lett Lengyelországnak. Mint lengyel király azonban nem járt sem Erdélyben, sem a Partiumban, ahonnan szárazott, sem Magyarországon. Báthory István felesége Jagiello Anna hercegnő volt. E frigyét s Báthory lengyel királyságát jórészt Berzeviczy Márton erdélyi kancellár, a fejedelem kiváló diplomatája készítette elő.

III.

Sobieski és utódai Magyarországon.

Az évezredes magyar-lengyel történelmi kapcsolatok egyik legértékesebbje: hazánknak Sobieski Jánoshoz, a lengyelek hőseleklű királyához való viszonya.

Még meg sem koronázták Sobieskit Lengyelhon királyává, amikor a németek elnyomása ellen oly szívesen Lengyelországban segítséget kereső felvidéki bujdosó magyarság 1674-ben azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy törekedjék a magyar korona elnyerésére. Egy év előtt Hotin váránál a törökökön és tatárokon aratott diadala benne sejtette a magyar lelkekben azt a hadvezért, aki képes lesz a törököt Magyarországból kiűzni s német segítség nélkül a magyar területi integritást visszaállítani. Sobieski francia származású felesége, Marie Casimire d' Arquiën, nyomban értesíté XIV. Lajos királyt a magyarok ajánlatáról s levélben felhívta a Napkirály figyelmét arra, mily fontos szolgálatot tehetne férje a francia ügynek Magyarországon. Erre 1674 május 19-én francia támogatással Sobieski megnyerte a lengyel királyi koronát, ami új reménységet öntött az I. Lipót uralmával elégyetlen magyarokba. Ezeknek Wesselényi Miklós volt titkos szószólója a lengyel udvarban. Mivel Sobieski török háborúját magánvagyonából fedezte, kiadásainak rendezésére tetemes pénzösszegekre volt szüksége. Ezért maga kérte a Napkirálytól a magyar elégyetlenek támogatását s még trónra jutása évében e célra száz-ezer frank francia segélypénzhez jutott. Nyilvánvaló volt már akkor, hogy Kelet-Európa jövőjének kialakulásában döntő szerephez fog jutni a hős lengyel király kardja. Török is, német is egyaránt félt tőle s igyekezett barátságát megnyerni. Thököly Imre beléje fektette minden bizodalmát és sokáig úgy látszott, hogy a Napkirály politikájának diadalaként létre fog jönni a lengyel-török szövetség a Habsburgok ellen, amelynek a magyar elégyetlenek lesznek támaszai. Így következett el az 1683. év, amikor az erejében meggyöngült török birodalom a francia politika uszályhordozójaként még egyszer megkísérelte döntő csapást mérni a Habsburgházra: Bécs tervezett elfoglalásával. A pápai diplomácia mesterműveként Sobieski ekkor

egész haderejével Lipót mellé állott s míg a császár és király Linzbe menekült, ő erőltetett menetekben sietett Lotharingiai Károly herceg táborába, hogy vele együtt felmentse a súlyos órákat élő Bécsset. Ekkor kellett Thökölynek szultáni parancsra Bécs ellen vonulnia, amit nagy tartózkodással tett meg a két tűz közé került kuruc vezér.

Bécs szerencsés felmentése megnyitotta a keresztény sereg előtt Magyarország kapuit. Sobieski sas-szeme már ekkor meglátta, hogy Buda várának visszavételére megjött az alkalom s ezért seregével egyenesen Buda alá akart vonulni, hogy a magyar királyok fővárosát visszafoglalja. Csakhogy a bécsi udvarnak is jó füle volt. Pallavicini varsói pápai nuncius sietett Lipótot értesíteni, hogy magától a lengyel királynétől hallotta, miszerint Thököly és a magyarok Lipótnak nem akarnak meghódolni s egyik ülésükön a lengyel király fiát, Sobieski Jakabot akarják királyuknak kikiáltani. Lipót, akinek a magyarországi hadjárat érdekében még szüksége volt a lengyel fegyverekre, a szövetség felbontásának gondolatától sem rettent már vissza, egyelőre arra szorítkozott, hogy Sobieskit Budától és a Felvidéktől távol tartsa vezéreivel. Növelte a bécsi udvar bizalmatlanságát az a körülmény is, hogy Thököly követei egészen nyíltan járták a lengyel tábor s tartottak ott a lengyel főemberekkel tanácskozásokat. Sobieski seregével Lotharingiai Károly tanácsára mindenekelőtt Párkány várának visszafoglalásába fogott, hogy onnan ostromolja meg Esztergom várát. A fenyegetett Párkányba a nagyvezér Budáról tetemes erősítést küldött, amiről János királynak nem volt tudomása. Lotharingiai Károly tanácsa ellenére, tűzértség és gyalogság nélkül kezdte meg a harcot s csakhamar a túlerővel harcoló török sereg szívében fiával együtt a legnagyobb veszélyben forgott, amelyből Dönhoff László, pomeráni vajda, a hős kasúb syalogság parancsnokának hősi önfeláldozása mentette meg, megőrizve így Sobieskit I. Ulászló várnai sorsától¹. Kétezer lengyel vitéz maradt a magyar vár falai alatt, amelyet csak október 9-én vett be a császári hadak segítségével. Thökölyt a török segítségül rendelte, ő azonban azt üzenté János királynak, hogy közeledni fog ugyan a csataterhez, de a csata menetébe bele nem avatkozik.

A párkányi fényes diadal hírére a nagyvezér Budáról Belgrádba futott. A hajdanvaló magyar királyi székhelyen 10,000 főnyi török őrséget hagyott ugyan, de minden hadiszert és élelmet elvitt, úgy, hogy a vár aligha állhatott volna ellen az ostromnak. Lotharingiai Károly herceg azonban először Esztergomot akarta megvenni, ami a lengyel lovasság támogatásával október 27-én sikerült is. Ezzel a herceg a hadjáratot befejezte. Téli szállásukul azt ajánlotta — bécsi titkos utasításai értelmében — a lengyeleknek, hogy Egeren, Szolnokon, Debrecenen át Nagyváradig nyomuljannak, onnan a rebelliseket és a törököt üzzék ki s ott teleljenek, Felső-Magyarország ellenben a német

¹ Sobieski Wacław: Der Kampf um die Ostsee (Bydgoszcz, 1933) 166—7. l.

hadaknak jusson téli szállásul. János király azonban közelebb óhajtott lenni hazájához s maga hadait vezette Felső-Magyarországra.

Sajnos, a lengyel sereg menetelő s a harcban kevés részt vett litvánok oly dűlást követtek el mindenfelé, hogy az amúgy is töröktől, némettől, kuructól vérig sanyargatott föld népe, ahol tehetette, ellenük támadt. „Nemes, paraszt, katona, szóval mindenki — írja Sobieski egyik levelében — reánk vadász, mint a farkasokra.”

Lotharingiai Károly és hadvezéreinek diadalai vetettek véget a kuruc bujdosók álmának: Sobieski Jakab herceg magyar királyságának, amelyet a francia diplomácia is támogatott. Atyja még bevette Szécsény ősi várát, majd Kassának és Eperjesnek tartott, de a két város hű maradt Thökölyhez, csak a gyöngye Kis-Szeben nyitotta meg a lengyel király előtt kapuit. Felső-Magyarország legnagyobb része Thököly kezén maradt, aki Sobieski segedelmével remélt az udvarral megegyezni. A sors azonban másképp akarta s a szerencsétlen kuruc fejedelmet csakhamar talpig vasban Belgrádba hurcolták, ahol a bilincseket — a szultán parancsára — levették ugyan róla, de avval megkezdte szomorú vándorútját török földön, amely csak az izmidi sirnál ért véget.

Lehetséges, hogy Buda büszkesége, a János-hegy nevében a hős lengyel király emlékét őrzi immár harmadfél százada. E hegy nevének eredete már régen talánya a magyar főváros topografusainak. Häußler szerint a XVIII. század elején Szent János szobrát állították fel e hegyen. Ennek azonban sehol semmiféle írásos vagy más nyoma. Mások szerint a név visszavezethető Hench János budai bíróra, aki 1235-ben e tájékon bírt földjeit a Szent Lőrinczről nevezett (hárshegyi) pálos kolostornak ajándékozta. Ennek azonban ellentmond az, hogy okleveleinkben ennek az Árpád-kori elnevezésnek semmi nyoma s a hegy csak a visszafoglalás után szerepel János-hegy néven.

Buda várának visszavétele után a naggyobárá katonai lakosság a török háborúval kapcsolatos neveket adott Buda és Pest környékének. Így született meg a Svábhegy elnevezés, az ott állott sváb csapatok emlékeként, a Spanyolrét, Pesten az Alsó és Felső Bajorutca; a pesti határban a Nagy és Kis-Tatármocsár. Utóbbi elnevezések még a budai Hadi Levéltárban őrzött Mária Terézia korabeli katonai térképeken is rajta vannak.

Valószínűnek tartom, hogy Bécs felmentésében részt vett s később Budán letelepedett katonák nevezték el az akkor legendás hírű János királyról a hegyet, amely így az évezredes magyar-lengyel barátságnak gyönyörű jelképe a magyar fővárosban.

Nem mint lengyel király, hanem mint császári hadvezér működött a magyar földön Sobieski János király utóda a lengyel királyságban: II. vagy Erős Ágost (1697—1733) aki Sobieski halála után katolikus hitre tért s kora szellemében nagy vesztegetések árán lengyel királlyá választatta magát. A török elleni császári sereget 1695—96-ban ő vezette Magyarországon. A Délvidéken nem tudta Temesvárnak török kézre kerülését meggátolni s bár a tehetséges Veterani tábor-

nok révén sikereket is ért el, lengyel királlyá történt megválasztása után Savoyai Jenő hercegnek adta át a vezényletet és Lengyelországba sietett, ahol a balkezes hadvezérből nem lett jeles király sem.

Nem lenne teljes a kép, amelyet a lengyel királyok magyarországi szerepléséről és tartózkodásairól megrajzolni kísérltem, ha fel nem említeném, hogy Napoleon fia magyar katonasággal ábrándozott az 1831. évi lengyel felkelés idején a lengyel királyi koronát megszerezni. Terve azonban csak jámbor óhajítás maradt.

Az utolsó lengyel királylátogatás Magyarországon már a XVIII. század elejére esik és szorosan összefügg XII. Károly svéd király híres átvonulásával Magyarországon. A hős svéd király 1700 november 30-án Narvánál szétverte Nagy Péter orosz cár hadát, elfoglalta Lengyelországot és a lengyel országgyűléssel Agost szász király helyébe Lesczinski Szaniszlót választotta meg lengyel királynak. De a poltavai csata után ennek is menekülnie kellett. Úgyét rendezendő, indult 1712 végén a török földön Benderben élő XII. Károlyhoz. Moldvában azonban a vajda szultáni parancsra elfogatta és száműzésszerűen Akkermán várába vitette, ahonnan az 1714 április 22-i lengyel-török egyezmény következtében, amely lengyel kilátásait megsemmisítette, 1714 májusában hazánkban átutazott Németországba Szaniszló király, kinek kíséretében svéd tisztek és testőrök voltak. Június elején ért a biharmegyei Nagylétára. Útlevele Comte de Cronstein alezredes nevére szólott. Útja Brassó-Fogarasz-Nagyszeben-Kolozsvár-Zilahon át vezette ide. Június 8-án Debrecenen utazott át; 14-én ért a huszonnyolc évvel ezelőtt felmentett Budára, ahol még mindig láthatóak voltak az ádáz ostrom nyomai. Itt értesült arról, hogy Regál Miksa Lajos császári altábornagy le akarja tartóztatni 35 lönyi kíséretével együtt, mert köztük sejtik XII. Károlyt, kinek ekkor még nem volt átutazási megállapodása s valójában csak novemberben követte a lengyel exkirály útját. Ám a feltartóztatásból nem lett semmi és Szaniszló király június 17-én nyugodtan folytatta útját Bécs felé. Sorsa onnan a zweibrückeni hercegség fejedelmi székébe, majd Franciaországba vetette, ahol Mária leánya hitvese lett XV. Lajos francia királynak. Francia támogatással 1733 szeptember 11-én Varsóba másodízben választották meg lengyel királynak. De ez a királyság is csak pütkösi királyságnak bizonyult. Csakhamar visszatért Franciaországba s ott Nancyban és Luneville-ben tartott királyi udvart. Ekkor kötött benső barátságot a Luzancy-ban élő Berchényi László gróffal, Franciaország egyetlen magyar marsalljával, aki fia volt Berchényi Miklós grófnak, Buda visszavívása hőségének, II. Rákóczi Ferenc fővezérének: a tűz fejedelmének.

Láttuk az előadottakból, hogy történelmünk folyamán Lengyelország királyai mily gyakran jártak Magyarországon. Nincs még egy ország, amelynek fejedelmei gyakrabban jártak volna nálunk, mint Lengyelország királyai. E királylátogatások legtöbbször emléke azonban ma már nem él a köztudatban. Hiszen még a hős Sobieski emlékét is esztergomi szobrának elkészültéig ugyan mi tartotta fenn Magyarországon? Egy életnagyságú arcképe az Esterházyak gyűj-

teményében,¹ szabljája a Nemzeti Múzeumban² meg néhány levele szétszórta folyóiratainkban, Bécs ostromáról s főleg Teleki Mihály erdélyi kancellárral való összeköttetéséről.³ Megmaradt vidéki városaink a másfél százados török uralom következtében történelmi emlékekben már nem olyan gazdagok, mint valaha voltak. Sok helyen még a történelmi emléktáblák is ritkaságszámba mennek. Szép feladat lenne tehát a magyar-lengyel barátság szellemében: a lengyel királyok főbb tartózkodási helyeit helyi emléktáblákkal megjelölni. Így az ősi magyar-lengyel barátságnak hazánkban meglevő emlékművei mellett, ezek az új emlékeztetők is hivatva lesznek szolgálni az évezredes magyar-lengyel barátságot és bizonyára élénk visszhangot fognak kelteni a testvérnemzet földjén is, ahol szintén sok magyar emlék vár hasonló megjelölésre!

¹ Képe megjelent Kossányi Béla: A Báthory-Sobieski emlékkiállítás katalógusa (Budapest, 1933) 90. l.

² Rajza ugyanott, a 104. lapon; díszesebb kivitelben, rézmetszetszerűen a Pulszky-féle Ötvösség remekei I. köt. 137. l.

³ A *Magyar Sajó* 1855. évi. 32. számában, a *Hon és Külföld* 1841-i I. kötetében, a *Történelmi Tár* 1881-i és 1887–8-i köteteiben meg egybeült.

A MAGYAR MICKIEWICZ TÁRSASÁG

Alakult 1929 szeptember 20-án Budapesten a magyar-lengyel irodalmi,
történelmi és művészeti kapcsolatok ápolására és kimélyítésére
Mickiewicz Adám szellemében.

Tagjainak száma: 60.

LUKÁCS GYÖRGY DR.

v. b. t. l. ny. miniszter
elnök

Társelnökök:

vitéz AGGHÁZY KAMIL
CSÖK ISTVÁN
LUKINICH IMRE
PETRI MÓR

MÁRKUS LÁSZLÓ
SZIKLAY JÁNOS
VERESS ENDRE
BAJCSI-ZSILINSZKY ENDRE

Alelnökök:

KOVÁCS-KARAP ERNŐ
LECHNER JENŐ

MIKLÓSI FERDINÁND LEÓ
TOMCSÁNYI JÁNOS

Főtitkár:

PALÓCZI EDGÁR

Titkár:

ADÁM-EVA

Ügyész:

MEZEY ISTVÁN DR.

Választmány:

Baranski Gyula
Berényi János gróf
Bevilaqua-Borsody Béla
Faluhegyi Ferenc
Kelecsényi Ferenc
Kertész János
Köveskuthy Jenő
Makoldy-Zulawsky Andor

Melich János
Mohácsi Jenő
Nógrády László
vitéz Somogyváry István
Szabad Antal
Szathmáry István
Zajthy Ferenc
Zádor Stettner Tamás

A társaság rendes tagjai:

Balassa Imre
Bán Aladár
Divéky Adorján
Domanovszky Sándor
n. Erdős László
vitéz Garamszeghy Sándor
Gyulay Ferenc
Havas István
Horváth Béla
Hubay Jenő
Istók János
† Kenedy Géza

Köbor Tamás
Kuzsinszky Bálint
Lőrinczy György
Mányoky Vilma
Marczali Henrik
Molnár Sándor
Nagysolymosi József
Pintér Jenő
Soltész Adolf
Supka Géza
Szabó Csapó Márton
Vályi Nagy Géza

Vikár Béla

A MAGYAR—LENGYEL KÖNYVTÁR

külön könyvsorozata I. köteteként megjelenik egykorú képekkel, hasonmásokkal és kezdőbetűkkel díszített amateur-kiadásban

Báthory István király regényes élete

Irta Dr. Veress Endre

A fenti munka negyven esztendei levéltári kutatás és történelmi szemlélet gyümölcse. Benne szerző *István király életét* korrajzszerű tanulmányban mutatja be

Lengyelországban, Rómában, Bécsben s egyebütt végzett kutatásai nyomán. Így a kötet minden sorának okleveles alapja van, olyan alakokat elevenítvén meg tarka mozaikképekben, akikről *soha senki még nem írt*, nem is írhatott. Ezek a színes alakok képviselik a munkában a regényes elemet, mert ahogy írónk Zborowski Sámuel erdélyi szereplését ismerteti, Jagiello Anna meg Báthory Grizeldisz életét bemutatja avagy Báthory András bíboros ifjúkorát két római útja kapcsán vázolja, merőben új és végig lebilincselően érdekes részletek. Emellett a mű feltárja a kor egész társadalmát, a XVI. századi erdélyi vallásmozgalmak epizódjait, a magyar és lengyel főurak életmódját és szórakozását: ismertetve a vadászat minden nemét s külön lapokat szentelve a bölény- meg sólyom-vadászatnak stb. Figyelmet érdemel a munka „Apoteozis” című utolsó fejezele is, amely a nagy királyt igazolja állítólagos kegyetlenkedéseivel szemben. Hisz tanuló-éveinkből mindnyájunk fülébe cseng Gyulai Pál Pókainéjának átka: „Báthory, Báthory! Verjen meg az Isten!” anélkül, hogy valaha bárki is felvilágosított volna arról, hogy a költő — a hatás kedvéért — túlzólt s megmagyarázta volna, hogy a szegény kesergő anya fia és lázadó társai bizony megérdemelték keserves sorsukat, mert ha a fejedelem kevésbé erélyes, Erdélyország német kézre jut már akkor.

A munka szerző aláírásával ellátott számozott példányú *díszkötésben* jelenik meg. Belőle csupán annyit nyomatunk, ahány példányra aláírot kapunk s ezért kérjük, szíveskedjek velünk — egy levelezőlapon — mielőbb közölni, hány példányt kíván rendelni a maga, meg ismerői köréből.

A mű ára 5 pengő, amely a szállításkor fizetendő.

Kiadványunk nyomdatechnikai kiállítás tekintetében is a magyar könyvpiac egyik kiváló eseménye lesz s arra külön is felhívjuk a komoly történelmi olvasmányokat kedvelők és könyvbarátok figyelmét.

A Magyar-Lengyel Könyvtár kiadóhivatala

Budapest, V. Széchenyi-u. 1. sz. IV. 5.

**BIBLIOTHECA HUNGARO-POLONICA
(BIBLIOTHÈQUE HUNGARO-POLONAISE)**

RÉDIGÉ PAR: EDGAR PALÓCZI
BUDAPEST, V. SZÉCHENYI-U. 1. SZ. IV. 5.

Déjà parus :

1. Palóczi Edgar: Le prince Miecislus Woroniecki Korybut.
2. Kertész Jean: Hungaria et Polonia. Bibliographie des relations hungaro-polonaises.
3. Palóczi Edgar: Rois polonais en Hongrie.

En préparation :

4. Olay François: La convention culturelle polono-hongroise et l'amitié des deux nations.
5. Végh Eugène: Les relations économiques hungaro-polonaises.
6. Erdős Ladislav: La légion polonaise en Hongrie. (En 1848—49.)
7. Veress André: Le roi Etienne Báthory, le Mécène.
8. Palóczi Edgar: La vie et les oeuvres d'Adam Mickiewicz.
9. Köveskúti Eugène: La nation polonaise dans la littérature hongroise.
10. Galánthy Glock Théodore vitéz: La Sainte Cunégonde.

Paraîtront :

11. Jaroszevska Boleslava: Isabella Jagiellonka reine de Hongrie. (La monographie d'André Veress.) En polonais.
12. Palóczi Léopold: À l'éthnographie de la Pologne. (1871.) En allemand.
13. Les monuments polonais en Hongrie.
14. Nos héros polonais pendant la guerre de l'indépendance hongroise de 1848—49.
15. L'amitié polonaise dans la poésie hongroise. (Antologie.)
16. Familles nobles polonaises en Hongrie.
17. Les Hongrois à Dantzig; etc. etc.